



УДК 330.101.314

*Т.А. ЗАЯЦЬ,
доктор економічних наук, професор, завідувач відділу
Інституту демографії та соціальних досліджень
ім. М.В. Птухи НАН України*

ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ РОБОЧИХ МІСЦЬ В АНТИКРИЗОВІЙ ПОЛІТИЦІ ДЕРЖАВИ

Постановка проблеми. Перспективи розвитку соціально-трудової сфери України та її регіонів значною мірою залежать від темпів залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій як першооснови стимулювання внутрішнього ринку, імпортозаміщення, збільшення експорту, покращення фінансової ситуації, а відтак і забезпечення фінансових зобов'язань перед МВФ та іншими інституціями. Наразі прискорення модернізації робочих місць вимагає акумуляції інвестиційних ресурсів на пріоритетних напрямках економічного і соціального розвитку, формування нових імпульсів для успішної реалізації антикризової політики держави. Циклічність економічного розвитку країн світу створює нові перешкоди для активізації інвестиційних процесів, поліпшення інвестиційного клімату та зростання інвестиційної привабливості робочих місць у сфері матеріального виробництва.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми модернізації держави, національної економіки, її основних напрямів та конкретних форм реалізації актуалізовано науковими працями таких українських вчених, як В. Геєць, І. Гнибіденко, А. Гриценко, О. Грішнова, В. Данюк, А. Колот, Е. Лібанова, О. Макарова, В. Куценко, Л. Лісогор, В. Лич, О. Новікова, В. Онікієнко, І. Петрова, В. Петюх, Л. Черенько, Л. Шаульська, Н. Ушенко та ін. Проте окремі аспекти комплексної проблеми інвестиційного забезпечення модернізації робочих місць як фундаменту економічної системи та головного джерела трудових доходів населення залишаються поза увагою.

Метою статті є визначення пріоритетних напрямів інвестиційного забезпечення модернізації робочих місць в антикризовій політиці держави.

Виклад основного матеріалу. В умовах очікування нової хвилі кризових явищ, посилення негативного впливу глобалізаційних тенденцій на сферу зайнятості населення, динаміка робочих місць у будь-якій країні є нестабільною. За даними Національної Ради всеукраїнських об'єднань і організацій роботодавців, за період, що минув від вступу України до СОТ (три роки), країна втратила близько 150–200 тис. робочих місць [2]. За такої тенденції можна очікувати, що створення зони вільної торгівлі з іншими країнами може обернутися ще більшим скороченням робочих місць в усіх секторах економіки,

насамперед тих, що не можуть конкурувати на світових товарних ринках як рівноправні партнери з виробниками, які працюють на принципово нових інноваційних засадах та повною мірою реалізують власні конкурентні переваги. В Україні тривалий час зберігається застаріла техніко-технологічна виробнича база, частка промислових підприємств, що впроваджують інновації і таким чином модернізують робочі місця, не перевищувала за останні роки 11,5 % (з них здійснюють механізацію та автоматизацію виробництва – 7,9, впроваджують нові технологічні процеси – 4,9, виробляють інноваційну продукцію – 5,8 %) (рис.1).



Джерело: [6, 229-234].

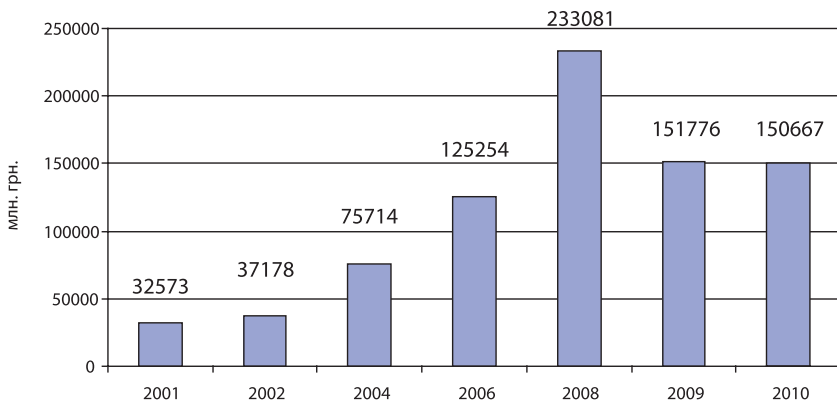
Рис. 1. Питома вага промислових підприємств України, що впроваджують інновації, 2000–2010 рр.

Формування достатньо високих якісних параметрів модернізованих робочих місць – пріоритетний напрям активної державної політики зайнятості європейських країн, орієнтованої на високу продуктивність будь-якої економічної діяльності та відповідну винагороду за її результати. На протигагу їм в українській економіці новостворені робочі місця, вагома частка з яких по суті є тимчасовими з нерегламентованими умовами зайнятості, нерідко передбачають достатньо низьку оплату праці (навіть на рівні прожиткового мінімуму), що пропонується і достатньо висококваліфікованим робітникам. Для всебічного розвитку сфери зайнятості населення та модернізації робочих місць, урізноманітнення її форм необхідно активно використовувати на системних засадах дієві механізми й інструменти фінансово-кредитної політики, новітні інформаційні та комунікаційні технології. Вирішення цих нагальних проблем на основі радикальних змін у сучасних методах господарювання – це соціальна відповідальність держави, роботодавців, громадських організацій, що повинна реалізовуватись у системі заходів антикризового регулювання економіки.

Наразі, попри реформування бюджетного, податкового, трудового і соціального законодавства, інституціонально-інвестиційне середовище в Україні залишається нерозвинутим. Про це свідчить індекс глобальної економічної свободи, що в інтегрованому

вигляді характеризує довіру, рівноправність та розвиток конкуренції. За даними звіту Всесвітнього економічного форуму про глобальну конкурентоспроможність, протягом 1999–2010 рр. рівень економічної свободи в Україні знизився у переважній більшості важливих для інвестування сферах, залишившись відносно високим лише у фінансній сфері та торгівлі. Це відображає інвестиційні пріоритети сформованого капіталу, домінантність реалізації проектів, що забезпечують швидку окупність вкладень. Поряд з іншими причинами це сприяє збереженню істотних міжгалузевих диспропорцій в інвестуванні робочих місць, розподілі прибутку та податковому навантаженні. З погляду перспектив активізації інвестиційних процесів та економічного зростання край небажаним є збереження низьких темпів модернізації робочих місць вітчизняного високотехнологічного машинобудування, яке за будь-яких умов виступає надійним інвестиційним джерелом оновлення економіки.

Інвестування в систему робочих місць промислового сектору економіки України недостатнє, є проблема пошуку стратегічного інвестора, зацікавленого в розвитку її пріоритетних сфер. В умовах ліберальної моделі української економіки, на тлі щорічного скорочення обсягів бюджетного інвестування галузей економіки (до рівня 6,5 % у структурі вітчизняних капітальних інвестицій), глобальних фінансових проблем й інших ризиків та обмежень, створена в країні територіально-галузева система робочих місць деградує і руйнується. По суті єдиним джерелом їх оновлення залишаються власні кошти підприємств та організацій (66,1 %), частка інших джерел, включаючи банківські кредити, є неістотною. З 2008 р. інвестиції в основний капітал скорочуються (рис.2), в їх структурі у розрізі видів економічної діяльності відбулися інтенсивні зрушення на користь сфери операцій з нерухомим майном, транспорту і зв'язку, сільського господарства, будівництва на тлі істотного зниження частки промисловості, торгівлі, фінансового сектору.



Джерело: [8, 111].

Рис. 2. Динаміка обсягів інвестицій в основний капітал в економіку України, 2001–2010 рр.

Слід зазначити, що у І кварталі 2011 р. країна освоїла на 32,4 % більше капітальних інвестицій, ніж за відповідний період 2010 року. Причому в структурі інвестицій у матеріальні активи домінують вкладення в основний капітал (79,2 %). Отже, пріоритетність

інвестування основних засобів дає підстави для оптимістичних прогнозів щодо фінансового та матеріального забезпечення створення нових робочих місць та прискореної модернізації діючих у найближчому майбутньому.

При значному нагромадженому фізичному капіталі (переважно у базових галузях промисловості) Україна не досягла високої продуктивності виробничої діяльності та надання послуг – відставання від інших країн світу за рівнем ВВП у розрахунку на одну особу (за паритетом купівельної спроможності, з оцінкою в євро) є істотним: співвідношення до аналогічного показника Чехії становить 26,5 %, Хорватії – 33,6, Польщі – 35,0, Росії – 42,0, Латвії – 43,9, Румунії – 45,9, Болгарії – 50,0, Албанії – 75,8 %, причому за останні два роки відставання збільшилося [3]. В оцінці головних причин істотного відставання в реалізації курсу на модернізацію слід звернути увагу на думку провідних вчених [4] про те, що під час трансформаційних перетворень у 90-х роках минулого сторіччя Україна і Росія помітно віддалилися від соціально-економічних стандартів євроатлантичних націй і наблизилися до усереднених характеристик країн «третього світу» з надзвичайно великою поляризацією особистих доходів при тому, що плодами цих перетворень користується незначна частка населення, решта веде ще більш наполегливу боротьбу за існування, ніж у радянський час.

Важливим джерелом прискореної модернізації робочих місць в Україні мають бути прямі іноземні інвестиції, обсяги яких в Україні на 01.07. 2011 р. становили 47205,7 млн. дол. США зростаючим підсумком, причому у першому півріччі 2011 р. значно перевищено аналогічні показники 2010 року. Обсяги прямих іноземних інвестицій в Україну в розрахунку на одну особу зростають (873 дол. США на одну особу у 2010 р. проти 636,5 дол. США у 2008 р.), хоча їх реальна віддача в аспекті стимулювання економічного розвитку, створення нових робочих місць, зростання місткості ринку праці та підвищення життєвого рівня населення залишається низькою. Більш впливовими на процеси модернізації робочих місць є внутрішні інвестиційні потоки та чинники.

У розподілі іноземних інвестицій у 2010 р. за сферами економічної діяльності переважна їх частка (33 %) надходила і зосереджена у фінансових установах, на промислових підприємствах (31%), насамперед металургійних, з виробництва харчових продуктів, хімічних та нафтохімічних, машинобудівних. Зрозуміло, що такі пропорції відображають намагання підтримати фінансовий, передусім банківський сектор економіки в умовах фінансово-економічної нестабільності та проявів циклічного розвитку національної економіки. Проте необхідно зважати на те, що саме в цих соціально-економічних умовах не менш важливим стабілізуючим макроекономічним чинником є збереження і розвиток національного виробництва, реалізація його виробничого та інноваційного потенціалів, підтримка конкурентоспроможності на внутрішньому та світовому ринках.

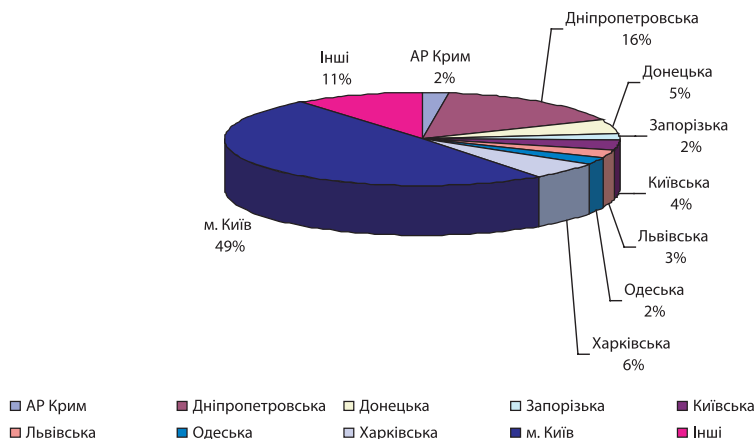
Навряд чи економічно доцільною і такою, що відповідає національним інтересам, є пропорція розподілу іноземних інвестицій, за якою частка іноземного інвестування торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів є вдвічі вищою, ніж частка інвестицій у будівництво, транспорт та зв'язок; вп'ятеро вищою, ніж інвестування сільського господарства, мисливства, сфери культури і спорту, надання комунальних та індивідуальних послуг. У країні відбувається процес інтенсивного перерозподілу інвестиційних ресурсів на користь швидкого та надмірного розвитку торгівлі, навряд чи необхідної у таких обсягах її громадянам. Вочевидь непривабливими для іноземного інвестування залишаються капіталовкладення у високотехнологічні та інноваційні сектори промисловості.

Оцінюючи інвестиційну політику України з погляду залучення необхідних коштів у створення нових робочих місць, слід зазначити, що вона дещо суперечить досвіду країн Центральної та Східної Європи, які, з метою розширення власного виробництва та ло-

гістики, переважну більшість проектів із залученням іноземних інвестицій реалізують саме у промисловому виробництві, стимулюючи його до інноваційного оновлення. Серед інших пріоритетів іноземного інвестування в цих країнах – професійні послуги та програмне забезпечення.

Позитивною тенденцією в аспекті перспектив модернізації робочих місць в Україні є перевищення обсягів залучених іноземних інвестицій над їх відтоком з країни. Якщо уряд країни підтримуватиме на соціально необхідному рівні обсяги зовнішніх і внутрішніх інвестицій у нові робочі місця в перспективні сфери економічної діяльності, не збільшуючи обсягів зовнішніх запозичень, можна розраховувати на те, що Україна не тільки вийде з очікуваної другої хвилі економічної кризи з мінімальними соціальними втратами і значно скоріше, ніж країни ЄС, а й з новими економічними перспективами. В цьому сенсі надзвичайно важливо обмежити неконтрольований відплив капіталу з країни, який за 2000–2008 рр. перевищив 85 млрд. дол. США (за даними Global Financial Integrity).

Активізація державної підтримки вітчизняного виробника на програмно-цільових засадах, насамперед у наукоємних сферах промислового виробництва, агропромислового комплексу, транспортній інфраструктурі дасть змогу посилити стабілізаційні процеси у соціально-трудовай сфері та упередити можливе скорочення робочих місць внаслідок глобальних інтеграційних процесів. Цей напрям державної соціально-економічної політики повинен виконати антикризову функцію у вирішенні проблем забезпечення зайнятості економічно активного населення країни. Слід звернути увагу на необхідність обмеження подальшої надмірної міжрегіональної нерівномірності залучення прямих іноземних інвестицій (у розрахунку на одну особу вони різняться від 60 дол. США у Тернопільській області до 2239,7 дол. США у Дніпропетровській області, тобто у 37,3 разу). У переважній більшості регіонів України не досягнуто середнього рівня інвестування. Поза межами цих міжрегіональних порівнянь безумовний лідер м. Київ, де іноземні інвестиції на одну особу становлять 7946,2 дол. Найвищі темпи їх росту за 2003–2010 рр. у Сумській (146,8 %), Черкаській (129,0), Донецькій (125,9 %) областях. Регіональна структура прямих іноземних інвестицій в Україні наведена на рис. 3.



Джерело: [7].

Рис. 3. Регіональна структура прямих іноземних інвестицій, 01.07. 2011 р.

Така диференціація за рівнем іноземного інвестування, нерівномірність його надходження свідчить про слабкість державного регулювання цієї сфери, відсутність економічного стимулювання сформованих інвестиційних потоків у потрібних для країни напрямках і формах.

За оцінкою Європейської Бізнес Асоціації, індекс інвестиційної привабливості України знаходиться на рівні 2,6–3,4 за п'ятибальною шкалою. У бік зменшення цієї оцінки діє значний податковий тиск на суб'єктів господарської діяльності, проблеми з ліцензування, невідпрацьованість відповідної нормативно-законодавчої бази. Збереження енерговитратної економіки сировинного характеру, домінування індустрії третього економічного укладу погіршують інвестиційний клімат, створюють нові обмеження на шляху до оновлення робочих місць в українській економіці.

За результатами порівняльного аналізу впливу прямих іноземних інвестицій на створення та модернізацію робочих місць у країнах Центральної та Східної Європи протягом 2006–2010 рр. [5] Україні належать останні рейтингові позиції – її частка в інвестиційних проектах становить лише 4 % (178 проектів) при питомій вазі у створених робочих місцях на рівні 1,8 % (7,5 тис. робочих місць). У Болгарії, Туреччині та Сербії за цей період було створено робочих місць за рахунок іноземних інвестицій у 2,4–3,4 рази більше, ніж в Україні. Спостерігається істотне відставання від європейських країн, зокрема Польщі, де аналогічні показники становили відповідно 16 % та 20,2 %. Звертає увагу та обставина, що саме Польща за відносно невисокої частки іноземних інвестиційних проектів у загальній їх кількості (6 %) забезпечила найвищі показники приросту робочих місць за 2006–2010 рр. (1,9 тис. од). У цьому аспекті продуктивність інвестиційних проектів США, Німеччини та Росії є значно нижчою – при їх частці в інвестиційних проектах на рівні 34 % створено за цей період лише 1,4 тис. нових робочих місць.

Необхідно звернути увагу на невикористані можливості практики аутсорсингу бізнес-процесів, за рахунок чого створено 33 765 робочих місць у країнах Центральної та Східної Європи за останні п'ять років, з них частка України становить лише 3 % [5]. Цей напрям слід вважати перспективним для України, зважаючи на освітній потенціал населення, невисоку вартість робочої сили. Розраховуючи на активізацію участі в інвестиційних проектах Центральної та Східної Європи, Україна повинна розвивати інфраструктуру та кластери міжнародного рівня, досягти стабільності і прозорості (зменшення корупції, бюрократії, строків митного оформлення, тиску з боку контролюючих органів), збільшити обсяги власного інвестування в інновації, насамперед екологічно чисті технології. Саме ці позиції відзначають іноземні інвестори як провідні для прийняття рішень щодо напрямів та форм інвестування в інші країни.

Враховуючи сучасні тенденції розвитку ринку праці та зайнятості населення в Україні та її регіонах (зростання чисельності незайнятих громадян на початку 2011 р. на 3,9 % порівняно з попереднім роком до рівня 564,0 тис. осіб, скорочення потреби підприємств у працівниках для заміщення вільних робочих місць, підвищення навантаження незайнятого населення на вакантні робочі місця до 88 осіб на 10 вільних робочих місць), а також світові тенденції стрімкого зростання безробіття у зв'язку з фінансово-економічною нестабільністю, важливим є прискорення створення нових продуктивних робочих місць за рахунок комплексного поєднання різних інвестиційних джерел, для підвищення рівня капіталізації вітчизняної економіки та вирішення соціальних проблем.

З метою стратегічного розв'язання проблеми модернізації робочих місць у системі антикризових заходів держави, формування та стимулювання платоспроможного попиту на робочу силу в усіх секторах національної економіки необхідно: забезпечити постійний моніторинг змін у територіально-галузевої системі робочих місць на основі

практики інвентаризації та атестації наявних робочих місць в усіх секторах економіки для об'єктивної оцінки рівня їх завантаження, фізичного спрацювання і морального зносу, а також санітарно-гігієнічних умов праці; посилити інвестиційне забезпечення модернізації робочих місць у конкурентоспроможних галузях економіки, здатних зміцнити позиції України в зовнішньоекономічних зв'язках (наукомісткі галузі машинобудування, металургія, підприємства хімічної промисловості, агропромислового і будівельного комплексів); сформувати гнучку систему оподаткування суб'єктів малого підприємництва з урахуванням потреби оптимізації їх діяльності, зростання чисельності зайнятих працівників, підвищення коефіцієнта змінності обладнання; вдосконалити державний механізм регулювання ринку праці на основі організаційно-економічного впливу на формування потреби у робочій силі в різних секторах економіки; розробити елементи ефективного фінансово-економічного механізму залучення коштів населення для довгострокового інвестування процесу створення нових високопродуктивних робочих місць у пріоритетних сферах економічної діяльності.

Формування державної інвестиційної політики, орієнтованої на створення нових продуктивних робочих місць в галузях економіки, визнаних пріоритетними в програмних документах щодо перспектив соціально-економічного розвитку України та її регіонів, а також залучення вільних коштів населення для інвестування реального сектору економіки має передбачити:

- посилення державного регулюючого впливу на напрями, форми й джерела залучення зовнішніх та внутрішніх інвестицій з метою їх ефективного використання в цілях нарощування продуктивних робочих місць у конкурентоспроможних секторах української економіки;
- інтеграцію зусиль і ресурсів держави, бізнесу, територіальних громад та посилення їх відповідальності з реалізації інвестиційних проектів, що передбачають нові робочі місця в інноваційно спрямованому бізнесі, малому продукуючому підприємстві, на державних підприємствах сфери матеріального виробництва, насамперед розміщених на територіях з монопрофільною спеціалізацією;
- створення дієвого державного економічного механізму стимулювання господарської діяльності у проблемних регіонах, де частка збиткових підприємств перевищує критично допустимий для зайнятості населення рівень;
- підвищення заінтересованості іноземних інвесторів у створенні нових робочих місць в агропромисловому комплексі, рекреаційному господарстві, готельному бізнесі;
- фінансово-кредитне вирівнювання надмірних регіональних відмінностей в обсягах, структурі, напрямках і формах іноземного інвестування;
- поступове формування у населення свідомості стратегічного інвестора через подолання недовіри до фінансових структур, насамперед банківських, та відповідних психологічних настанов на інвестування економіки через придбання акцій, цінних паперів тощо;
- нарощування цільового інвестування НДДКР, пов'язаних з розробкою і виробництвом новітньої техніки і товарів інноваційного призначення;
- створення надійної регіональної системи захисту майнових інтересів і прав населення як потенційного масового інвестора, що, на жаль, поки що не володіє достатніми коштами та спеціальними знаннями з цього кола питань;

- забезпечення стабільних джерел надходження довгострокових інвестицій в українську економіку на основі розвитку різних форм соціального страхування, створення регіональних цільових інвестиційних фондів, довгострокових пенсійних ресурсів;
- вдосконалення бюджетного процесу, комплексне оцінювання соціальної та економічної ефективності бюджетних видатків, цільових інвестицій;
- впровадження міжнародної практики посилення контролюючих механізмів за цільовим використанням інвестиційних ресурсів і відповідних санкцій за порушення встановлених норм і нормативів у цій сфері.

Висновки. У складних соціально-економічних умовах важливо визнати пріоритетність вирішення на державному рівні в системі антикризового регулювання економіки завдань, пов'язаних з прискореною модернізацією робочих місць в Україні. Це нагальна необхідність, що вимагає опрацювання методологічно нових підходів у контексті розробки і реалізації антикризових програмних документів на усіх рівнях управління, з урахуванням інтересів держави, окремих господарюючих суб'єктів та територіальних громад. При формуванні домовленостей щодо створення зон вільної торгівлі необхідно розглядати та оцінювати ці проекти з точки зору збереження вже існуючих робочих місць у країні та її регіонах.

Джерела

1. *Лібанова Е.М.* Модернізація економіки України в контексті соціальних викликів // Демографія та соціальна економіка. – 2011. – № 1 (15). – С.24–39.
2. *Савицкий А.* Достойный труд остается в Украине целью с далекой перспективой. Режим доступа <http://www.dw-world/de/porcup>
3. Віденський інститут міжнародних економічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wiwi.ac.at>
4. *Грінберг Р.* Інституційні уроки ринкових трансформацій // Економіка України. – № 1. – 2011. – С. 27–37.
5. Звіт про прямі іноземні інвестиції в Україну, 2011 рік. – К.: Ernst and Young. – 9 с.
6. Наукова та інноваційна діяльність в Україні [стат. зб.] – К.: ДП ІВЦ Держстату України, 2011. – 282 с.
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. Україна в цифрах у 2010 році. – К.: Держкомстат України, 2010 р. – 252 с.
9. Index of Economic Freedom. Heritage Foundation [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.heritage.org/index/Explore.aspx?view=by-region-country-year>

Анотація. Розглянуто основні проблеми інвестиційного забезпечення модернізації робочих місць, пов'язані з визначенням пріоритетів, джерел та форм інвестування в умовах соціально-економічної нестабільності та впливу глобалізаційних тенденцій. Визначено напрями активізації інвестиційної політики, спрямовані на прискорення процесів модернізації робочих місць та зростання місткості сфери зайнятості населення.

Аннотация. Рассмотрены основные проблемы инвестиционного обеспечения модернизации рабочих мест, связанные с определением приоритетов, источников и форм инвестирования в условиях социально-экономической нестабильности и влияния тенденций глобализации. Определены направления активизации инвестиционной политики, направленной на

ускорение процессов модернизации рабочих мест и увеличение емкости сферы занятости населения.

Summary. The article considered the main problems of investment of modernization jobs, related to the definition of priorities, sources and forms of investment in terms of socio-economic instability and the impact of globalization trends. The article identified the tendencies of investment in basic capital in terms of the possibilities of modernization of workplaces; performed an assessment of the dynamics and structure of foreign investments by areas of economic activity as a source of updated production facilities and jobs; shown contradictory of the investment policy of Ukraine; proved the necessity of creating new workplaces through the complex combining of different investment sources in order to increase the capitalization of the domestic economy. The ways of intensification of investment policy, focused to accelerate the process of modernization of workplaces and increasing capacity sector of employment determined.

It's proved that under complicated socio-economic conditions should be recognized the priority of resolution at the state level in the system of anti-crisis regulation of economics problems, related to the accelerated modernization of workplaces in Ukraine. This is an urgent need that requires study of new methodological approaches in the context of development and implementation of anti-crisis program documents at all levels of management with regard to the interests of the state, separate business entities and local communities. In forming agreements with regard to establishing of free trade areas it's necessary to consider and evaluate these projects in terms of preservation of existing workplaces in the country and its regions

Ключові слова: *інвестиційне забезпечення, інвестиційна політика, основний капітал, модернізація робочих місць, пріоритети та джерела модернізації.*

Ключевые слова: *инвестиционное обеспечение, инвестиционная политика, основной капитал, модернизация рабочих мест, приоритеты и источники модернизации.*

Key words: *investment software, investment policy, capital, modernization of workplaces, priorities and sources of modernization.*

Стаття надійшла до редакції журналу 30.11. 2011 р.